

Henryk Kowalski

Tadeusz Łoposzko (15 VI 1929-3 VIII 1994)

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 49, 9-14

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Łoposzko (15 VI 1929–3 VIII 1994)

W dniu 8 sierpnia 1994 roku na cmentarzu w Lublinie przy ul. Lipowej pożegnaliśmy prof. dr. hab. Tadeusza Łoposzkę, kierownika Zakładu Historii Starożytnej UMCS, wybitnego uczonego i humanistę, nauczyciela i wychowawcę, naszego drogiego Mistrza i Przyjaciela. Był znanym nie tylko w Polsce specjalistą z historii starożytnej i kultury antycznej, człowiekiem wielce zasłużonym dla Uczelni, byłym prorektorem UMCS, dziekanem Wydziału Humanistycznego oraz dyrektorem Instytutu Historii. Jeszcze dwa miesiące wcześniej, w czerwcu, czciliśmy Jego podwójny Jubileusz: 65. rocznicę urodzin i 40-lecie pracy naukowej. Nikt wtedy nie przypuszczał, iż wkrótce zabraknie Go wśród nas, a planowane wydawnictwo jubileuszowe ukaze się już jako Księga Pamiątkowa.

Profesor Tadeusz Łoposzko urodził się 5 czerwca 1929 roku w miejscowości Jałówka w powiecie wołkowyskim (obecnie w woj. białostockim). Ojciec był kierownikiem miejscowej polskiej szkoły, matka nauczycielką. Do września 1939 roku ukończył 4 klasy szkoły powszechnej. W latach 1939–1941, po przyłączeniu tych terenów do ZSRR, uczęszczał do szkoły białoruskiej. Okres okupacji hitlerowskiej spędził wraz z rodziną na wsi. W latach 1944–1946 uczył się w szkole rosyjskiej w Uścibowie (pow. wołkowyski). W 1946 roku, w ramach repatriacji przybył wraz z rodzicami do Polski i osiedlił się w Gdyni. Kontynuował naukę w Państwowym Gimnazjum i Liceum w Gdańsku, uzyskując w 1949 roku maturę. W tym samym roku rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Już od I roku studiów wykazywał szczególne zainteresowanie problematyką historii starożytnej i kultury antycznej. Kształtował je, uczestnicząc w zajęciach tej rangi uczonych jak: Iza Bieżyńska-Małowist, Kazimierz Kumaniecki, Rafał Taubenschlag. W 1954 roku uzyskał stopień magistra, pisząc na seminarium prof. dr hab. Izy Bieżyńskiej-Małowist pracę „Polityka Marka Porcjusza Katona Młodszego”. W tym samym roku podjął pracę jako asystent w Katedrze Historii

Powszechnej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, z którym odąd związał się na stałe.

W 1961 roku obronił na Uniwersytecie Warszawskim pracę doktorską „*Plebs miejski w Rzymie w okresie schyłku republiki*”, napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Izy Biezuńskiej-Matowist. W 1973 roku habilitował się na podstawie rozprawy „*Podstawy społeczne ruchu Publiusza Klodiusza*”. W 1982 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1989 roku profesora zwyczajnego.

W swoich badaniach naukowych już od samego początku skoncentrował się na zagadnieniach społecznych starożytnego Rzymu, zwłaszcza w okresie późnej republiki. Interesował go szczególnie plebs miejski, któremu poświęcił wiele swoich studiów, dotyczących zarówno definicji, jak też stratyfikacji majątkowej i roli politycznej. Wbrew niektórym wcześniejszym opiniom uznał wyższe grupy plebsu miejskiego za średnie warstwy społeczeństwa rzymskiego (*Średniozamożne warstwy społeczeństwa rzymskiego w dobie upadku republiki*, „*Annales UMCS*”, sectio F, 1959, 14, druk 1962; *Rzymskie warstwy średnie w przededniu naszej ery*, „*Antiquitas*”, 1987, 13). Jedną z takich grup stanowili tzw. tribuni aerarii, którzy na mocy lex Aurelia iudiciaria z 70 roku p.n.e. weszli, obok senatorów i ekwitów, w skład kolegiów sędziowskich. T. Łoposzko przyjął, iż wywodzili się oni z górnej warstwy plebsu miejskiego, która osiągała dochód powyżej 300 tys. sesterców (*Pozycja społeczna tribuni aerarii*, „*Annales UMCS*”, sectio F, 1963, 18, druk 1966; *Die gesellschaftliche Stellung der Tribuni aerarii*, „*Vichiana*” /Napoli/, 1977, 6).

Wiele uwagi poświęcał Profesor badaniom ruchów społecznych w Rzymie w okresie późnej republiki. Intrygowata go przede wszystkim postać Publiusza Klodiusza, człowieka niezwykle kontrowersyjnego, który sam wywodząc się z jednego z najbogatszych rodów patrycjuszowskich, przeszedł drogą adopcji do plebsu, by stanąć następnie na jego czele przeciwko senatowi i arystokracji. Wyniki studiów nad działalnością polityczną i programem społecznym Klodiusza opublikował w dwóch monografiach: *Trybunat Publiusza Klodiusza w świetle źródeł i historiografii*, Warszawa 1974 i *Mouvements sociaux à Rome dans les années 57–52 av.J.-C.*, Lublin 1980 oraz szeregu artykułów, drukowanych w czasopismach krajowych i zagranicznych (m.in.: *Die Bestechung der Richter im Prozess von Klodius im Jahre 61 v.u.Z.* „*Athenaeum*”, 1978, 56; *La famine à Rome en 57 avant J.-C.*, „*Quaderni di storia*”, 1979, 10; *Clodio e gli schiavi*, „*Acta classica Univ. Sc. Debrecenensis*”, 1985, 21). Autor wystąpił z krytyką poglądów wcześniejszych badaczy, którzy uważali Klodiusza za człowieka związanego z Cezarem bądź Krassusem. Trybun ludowy z 58 roku p.n.e. realizował,

zdaniem T. Łoposzki, własną politykę, mającą na celu podważenie władzy senatu. Szczególnie ważne są też ustalenia dotyczące bazy społecznej oraz metod działalności ruchu Klodiusza. Sugestie Cyncerona, iż Klodiusz opierał się na najniższych warstwach lumpenproletariatu i niewolnikach uznał T. Łoposzko za nieprawdziwe. Wynikały one z prób dyskredytacji trybuna przez jego wrogów politycznych, do których należał niewątpliwie Cynceron. Program polityczny Klodiusza zmierzał do ograniczenia roli senatu i optymatów. Bazą społeczną jego ruchu był plebs miejski, reformy Klodiusza miały zwiększyć rolę polityczną plebsu. Przy jego pomocy usiłował Klodiusz zdobyć dominację w życiu politycznym republiki rzymskiej, co częściowo udało mu się zrealizować w 58 i na początku 57 roku p.n.e. Wzorem innych, wcześniejszych przywódców plebsu swą działalność prowadził Klodiusz głównie na zgromadzeniach ludowych, które udało mu się opanować przy pomocy oddziałów zbrojnych i kolegów (Por. *Kolegia rzymskie w latach 58–56 p.n.e.*, „Annales UMCS”, sectio F, 1965, 20, druk 1968; *Oddziały zbrojne Klodiusza w latach 61–53 p.n.e.*, „Annales UMCS”, sectio F, 1966, 21, druk 1970). Interesujące są też rozważania porównawcze dotyczące ruchu Klodiusza oraz sprzysiężenia Katyliny (m.in.: *Sprzysiężenie Katyliny a ruch Publiusza Klodiusza*, „Antiquitas”, 15, 1992; *Catilina und Clodius. Analogien und Differenzen*, „Klio” /Berlin/, 77, 1990). Wymienione ustalenia T. Łoposzki spotkały się z przychylnym przyjęciem w literaturze przedmiotu i zapewniły Profesorowi uznanie w skali międzynarodowej.

Obok badań poświęconych działalności P. Klodiusza zajął się też T. Łoposzko innymi ruchami plebejskimi w Rzymie w II i I wieku p.n.e.. W 1982 roku ukazała się książka pt. *Ruchy plebejskie w Rzymie (od Grakchów do Cezara)*. Autor podjął w niej próbę wyjaśnienia przyczyn i znaczenia ruchów społecznych niższych warstw w Rzymie w okresie, w którym ważyły się losy republiki. Były one rezultatem przemian społeczno-gospodarczych i politycznych, które nastąpiły w II wieku p.n.e. Zapoczątkowane przez braci Grakchów reformy doprowadziły do wzrostu roli plebsu, zwłaszcza miejskiego, dla którego znacznej części jednym ze źródeł utrzymania stały się w I wieku p.n.e. różnego rodzaju rozdawnictwa — państwowe i prywatne. Stał się on jednocześnie bazą społeczną dla radykalnych polityków, zwanych popularami, którzy usiłowali przeprowadzić reformy państwowe i społeczne.

Interesował się też Profesor zagadnieniami niewolnictwa. W swoich artykułach poświęconych roli niewolników w ruchach społecznych w Rzymie w I wieku p.n.e. krytycznie odniósł się do niektórych tez współczesnych badaczy starających się wyolbrzymić udział niewolników. W walkach politycznych i ruchach plebejskich tego okresu uczestniczyli niekiedy niewolnicy, ale poza powstaniem Spartakusa nie stanowili samodzielnej siły, mogącej uży-

skąć znaczące wpływy. Odrzucał też T. Łoposzko sugestie, iż przywódcy ruchów, jak np. *Katylina* czy *Klodiusz*, zamierzali zrealizować programy mające na celu poprawę sytuacji niewolników (m.in.: *Gli schiavi nei movimenti sociali in Roma nel I sec. a.C.*, „Antiquitas”, 1983, 10; *Catilina et les esclaves*, [w:] *Forms of Control and Subordination in Antiquity*, Susono (Japonia) 1986).

Wyniki badań nad społeczeństwem i ruchami społecznymi w Rzymie w okresie schyłku republiki przedstawił T. Łoposzko w obszernym rozdziale (*Problemy społeczne schyłkowej republiki*) w opublikowanej ostatnio pracy zbiorowej: *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach. Państwo — Społeczeństwo — Gospodarka. Liber in memoriam Lodovici Piotrowicz*, Kraków 1994. Zebrał w nim zarówno własne koncepcje, jak też najnowsze osiągnięcia literatury światowej.

Podsumowaniem studiów nad społeczeństwem rzymskim stały się dwa podręczniki: *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*, Warszawa 1987 oraz *Zarys dziejów społecznych cesarstwa rzymskiego*, Lublin 1989. Stanowiły one nowość w polskiej literaturze poświęconej historii Rzymu. Po raz pierwszy Autor podjął próbę charakterystyki przemian społeczeństwa rzymskiego od czasów królewskich, poprzez okres republikański, aż po czasy cesarstwa. Starając się obiektywnie ukazać poszczególne etapy rozwoju społeczeństwa w Rzymie, jego stratyfikacje, pozycję majątkową oraz rolę polityczną, uwzględnił rezultaty badań zarówno historiografii marksistowskiej, jak też zachodniej, odrzucając skrajne koncepcje. Powstały dzięki temu prace, których walor opiera się nie tylko na rzetelnym wykładzie historycznym, ale również wyważonych ocenach zgodnych z najnowszymi trendami w światowej literaturze przedmiotu. Dotyczy to zwłaszcza rozdziałów poświęconych ruchom społecznym w późnej republice oraz powstaniom niewolniczym. Obie książki uzyskały pozytywne recenzje (także w krajach sąsiednich: Białoruś, Ukraina) i znalazły się wśród obowiązujących lektur dla studentów historii.

Drugim nurtem zainteresowań Profesora były dzieje żeglugi i wojen morskich w starożytności. Oprócz osiągnięć naukowych miał też Profesor olbrzymie zasługi w popularyzacji tej mało znanej w Polsce problematyki. Już pierwsze artykuły zamieszczane w czasopiśmie: „Meander” i „Mówią wieki” spotkały się z przychylnym przyjęciem czytelników. W 1977 roku ukazała się książka: *Tajemnice starożytnej żeglugi*, wydana w Gdańsku w ramach serii: „Historia morską”. W 12 rozdziałach przedstawił autor najbardziej frapujące zagadki związane z morzem i żeglugą w starożytności. Wiele z nich pozostaje nadal nie rozwiązanych (np. lokalizacja legendarnej krainy Punt, Ultima Thule — północne krańce świata itd.). T. Łoposzko nie

daje gotowej odpowiedzi, stara się scharakteryzować poszczególne koncepcje i ich argumentację. Praca ta cieszyła się dużą popularnością i szybko zniknęła z półek księgarskich.

Kontynuacją badań nad historią morską w starożytności stały się wydane w tej samej serii: **Starożytne bitwy morskie**, Gdańsk 1992. W oparciu o źródła pisane, archeologiczne i ikonograficzne oraz dane geograficzne, a także bogatą literaturę przedstawił T. Łoposzko dzieje zmagania o hegemonię na Morzu Śródziemnym oraz rolę bitew morskich w walkach o tworzenie antycznych imperiów od II tysiąclecia p.n.e. (bitwa faraona Ramzesa III z tzw. ludami morskimi) aż do czasów cesarstwa rzymskiego. Starł się uwzględnić przy tym ich różnorodne aspekty: militarne, polityczne, techniczne itd. Te walory, a także przystępny, interesujący styl wykładu zadecydowały, iż książka ta szybko stała się bestsellerem, czego udokumentowaniem był awans w prowadzonym przez tygodnik „Polityka” rankingu na 10 najpoczytniejszych w Polsce książek miesiąca.

Następne książki Profesora dotyczyły problematyki morskiej. W 1993 roku ukazały się: **Katastrofy antycznych flot wojennych**. Zebrał w niej Autor liczne przypadki z historii starożytnej, w których o losach wojen czy bitew zadecydowały warunki geograficzne i atmosferyczne (burze, prądy morskie, układ wybrzeża itd.) oraz nieudolność dowódców, w wyniku czego doszło do zatonięcia flot wojennych. Praca ta stanowi znakomite uzupełnienie poprzedniej, poświęconej bitwom morskim.

Dużym zainteresowaniem czytelników cieszy się obecnie również książka, której wydania niestety Profesor już nie doczekał: **Starożytni piraci Morza Śródziemnego**, Lublin 1994. Przedstawił w niej Autor dzieje piractwa w starożytności od czasów egipskich aż po okres cesarstwa rzymskiego. „Rozbój morski to zjawisko tak dawne jak żegluga” stwierdza T. Łoposzko we wstępie. Nawet najsilniejsze potęgi morskie nie mogły skutecznie uporać się z tym zjawiskiem.

Był też Profesor popularyzatorem starożytnej geografii, podróży i odkryć geograficznych. Oprócz wielu artykułów przygotował do druku kolejne dwie książki, które zostały złożone w wydawnictwach: **Starożytne szlaki cyny i bursztynu** oraz **Thera. Największy kataklizm w dziejach ludzkości**. W pierwszej z nich na przykładzie dwóch popularnych w świecie antycznym surowców (cyny i bursztynu) omawia próby podejmowane przez kupców i żeglarzy dotarcia do ich złóż. Doprowadziły one nie tylko do odkrycia nowych szlaków lądowych i morskich, ale przyczyniły się też do rozwoju kolonizacji i handlu. W drugiej przedstawia różnego rodzaju hipotezy i opinie związane z odkryciem na wyspie Santorin (Thera) śladów wybuchu w XV wieku p.n.e. wielkiego wulkanu. Dość powszechnie przyjmuje się, iż stał się

on powodem upadku kultury minojskiej na Krecie, niektórzy badacze łączą ten wybuch z legendą o Atlantydzie.

Profesor Tadeusz Łoposzko był znakomitym dydaktykiem, niezwykle cenionym i lubianym przez studentów wykładowcą i wychowawcą młodzieży. Dzięki dużej erudycji osobistej oraz umiejętności nawiązywania kontaktu ze słuchaczami Jego zajęcia cieszyły się znaczną popularnością. Był autorem i współautorem *Przewodnika metodycznego z historii starożytnej dla studentów I roku historii*. Pod Jego kierunkiem powstały 3 prace doktorskie oraz kilkadziesiąt prac magisterskich. Uczestniczył jako recenzent w licznych przewodach doktorskich i habilitacyjnych.

Należał do szczególnie zasłużonych pracowników Uczelni i Wydziału Humanistycznego. Przez dwie kadencje (w latach 1975–1981) był jego dziekanem, w latach 1987–1991 dyrektorem Instytutu Historii, od 1985 r. kierownikiem Zakładu Historii Starożytnej. Ponadto w latach 1982–1984 pełnił funkcję prorektora d/s Studenckich. Był też prezesem Związku Nauczycielstwa Polskiego w UMCS w latach 1972–1975. Był członkiem Komitetu Kultury Antycznej PAN, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Historycznego.

W uznaniu zasług naukowych i dydaktycznych był wielokrotnie nagradzany odznaczeniami państwowymi (m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, tytułem honorowym „Zasłużony Nauczyciel PRL”), nagrodami Ministra i Rektora, honorowany wyróżnieniami związkowymi (Złota Odznaka ZNP).

Był jednak Profesor przede wszystkim wspaniałym Człowiekiem. Jego serdeczność, uczciwość, wrażliwość i uczynność zjednywały mu powszechną sympatię i ogromny szacunek. W znakomity sposób umiał połączyć swoją olbrzymią wiedzę i autorytet z życzliwością i otwartością na dyskusję. Był naszym Nauczycielem i Przyjacielem. Stanowił wręcz wzorcowy model Uczoności i Mistrza.

Takim pozostanie w naszej pamięci.

Henryk Kowalski